

I Margaretha

Als er oorlog komt, hebben we meer aan guldens dan aan leistenen.
Amerongen, 16 oktober 1671

Het was eind september: herfstmaand. Margaretha Turnor, vrouwe van Amerongen, vergezelde haar echtgenoot per koets naar het Duitse stadje Wezel. Na een diplomatieke opdracht die hem een halfjaar in Duitsland had gehouden, was hij een maand thuis geweest. Nu hij opnieuw naar Duitsland vertrok wilde ze hem zo lang mogelijk gezelschap houden. Eigenlijk was het een familie-uitje, want haar zoon Godard, de jonge kolonel van een regiment cavalerie, was ook mee. Maar Godard bevond zich buiten de koets, hij maakte samen met de andere mannen onderdeel uit van het escorte van zijn vader de ambassadeur.

Margaretha zat naast haar echtgenoot, het beboste Westfaalse landschap hotste voorbij. Een koets was weinig meer dan een houten doos op met ijzeren banden beslagen wielen, zodat de zijden kussens nauwelijks verlichting gaven. Ze zaten dicht tegen elkaar aan, het glas trilde in de sponningen. Als de wielen door een kuil gingen, doken ze gelijktijdig naar voren. Misschien vertelde Godard Adriaan haar wel over zijn gezantschap ooit in Spanje, toen een Fries delegatielid zozeer in zijn koets werd gemangeld dat hij buiten westen raakte.¹ Tijdens de urenlange tocht naar Westfalen hadden ze het vooral over het kasteel, waaraan tal van werkzaamheden moesten worden uitgevoerd. Moest de gracht niet worden uitgegraven, of waren de lekkages in de slaapkamer belangrijker?

Hun gesprek werd onderbroken door de koetsier, die vanaf de bok meldde dat de torenspits van Wezel in zicht kwam. Godard Adriaan gaf de trompetter de opdracht om de poortwacht in te lichten. Vanaf dit moment was Margaretha haar man kwijt. Godard Adriaan inspec-

teerde zijn kleding, schikte zijn kanten kraag; naast haar zat een man die oploste in de rol van ambassadeur van de Republiek der Zeven Verenigde Nederlanden. Toen hun koets de poort naderde dreunde het welkomssalvo van de stadswal.

Zoals gebruikelijk was het onbekend voor hoelang Margaretha afscheid van haar man moest nemen. Zijn opdrachten in het buitenland hadden de neiging uit te lopen in vervolgoopdrachten. Deze keer was de bestemming Keulen. Dat maakte de kans op verlenging nog eens extra groot. De toestand in het bisdom Keulen was explosief als een vaatje buskruit. De Nederlandse Republiek wilde de vrede bewaren, maar het rommelde al zo lang aan de oostgrens dat het onwaarschijnlijk was dat haar man het kerstfeest thuis zou vieren. Margaretha hoopte tegen beter weten in.

Het bezoek aan Wezel was ingelast, en had vooral een militair doel. Wezel was onderdeel van de buitenste linie van de Nederlandse Republiek, een zestal vestingen langs de Rijn in het hertogdom Kleef. Hoewel Kleef onder het gezag van de keurvorst van Brandenburg viel, mocht de Republiek al sinds jaar en dag garnizoenen leggen in deze zes forten. Godard Adriaan kwam Wezel 'visiteren' om de Staten-Generaal te rapporteren over de sterkte van de fortificaties, de bewapening, de voorraden en de manschappen. Margaretha kon de teneur van dat rapport al raden toen hun koets langs de vervallen bastions reed en ze een kurkdroge gracht onder de ophaalbrug zag liggen.

Diezelfde avond was Margaretha aanwezig bij de officiële ontvangst in het stadhuis, een bescheiden banket, gegeven door de burgemeesters en de commandant van het garnizoen. De wijn fonkelde in de glazen, de kroonluchters beschenen welwillend een keur aan wildbraad. Heildronken gingen rond, haar zoon dronk kranig mee. Godard Adriaan was een goede bekende van deze heren, zodat het stadium van plichtplegingen spoedig overging in openhartige conversatie. Erg veel moeite deden de heren van Wezel niet om de deplorabele staat van hun vestingwerken en garnizoen te verbloemen. Het kwam erop neer dat een vijand de vesting maar hoefde op te rapen.

De ene tafelenoot voorspelde oorlog, een andere wilde niet verdergaan dan een bewapeningswedloop. Een vreedzame wending leek hoe dan ook moeilijk denkbaar. Iedereen wist dat de Franse koning

troepen aan het werven was en dat hij enkele compagnieën had gestationeerd in het bisdom Keulen. De bisschop van Munster was ook al troepen aan het werven, zonder dat enige duidelijkheid bestond over het doel. De keurvorst van Brandenburg had zich in ieder geval onveilig gevoeld en was eveneens begonnen met het werven van soldaten. Godard Adriaan beweerde met stelligheid dat de Republiek zou worden aangevallen, maar vond niet veel weerklank. Margaretha zal zich niet in het gesprek hebben gemengd, politiek was een mannenzaak. Ze luisterde hoe de heren hun verbeelding de vrije loop lieten en de speculaties weldra als veldleeuweriken tussen de kroonluchters fladderden.

De volgende dag gingen hun wegen uiteen; Margaretha reisde terug naar Amerongen, Godard Adriaan zou na een inspectie van het magazijn en de fortificaties zijn reis naar Keulen vervolgen. Hun zoon escorteerde haar met een aantal man op de terugweg.

Het begon guur weer te worden. Windstoten scheerden over het dak van haar koets en stortten zich met donderend geraas op de kale bomen. Hoewel de koetsier zijn best deed om de met water gevulde kuilen in de weg te vermijden, schudde de koets van links naar rechts. Gisteren hadden zij en Godard Adriaan nog tegen elkaar geroepen om zich door het gebonk en geknars verstaanbaar te maken, nu was de zitplaats naast haar leeg en was ze alleen met haar gedachten. Margaretha was achtenvijftig jaar, oud en wijs genoeg om zich tijdens de lange terugweg te realiseren dat dit de kern was van haar bestaan: ze was getrouwd met een afwezige. Haar man was diplomaat, vertegenwoordiger van de Nederlandse staat. Godard Adriaan was voor de helft getrouwd met haar en voor de andere helft met het vaderland. Dat hield in dat ook zij was getrouwd met de staat. Dankzij Godard Adriaan was ze een halve specialist geworden in de buitenlandse politiek. Op haar thuisreis kon ze het voorlopig weer allemaal achterlaten. Ze verruilde de wereld van de geopolitiek voor de weilanden en boomgaarden van thuis. Tussen haar koets en haar wereld lag nog honderd kilometer modder.²

Margaretha zou bijna een week doen over de thuisreis. De storm die tijdens haar vertrek was opgestoken, hield dagenlang aan. Toen ze

bij Doesburg de IJssel wilde oversteken, bleek dat de schipbrug was losgeslagen. Een streng van boten lag in de lengte van de rivier, stampend op het donkergrijze water. Ze keerde terug naar het vestingstadje Rees, waar familieleden haar en Godard gastvrij onthaalden. Pas twee dagen later, toen de brug was gerepareerd, kon ze de rivier oversteken. Ze vroeg zich af hoe de korenschoven en tabaksschuren in Amerongen zich hadden gehouden. 'Ik vrees dat wij nog wel meer van dit noodweer zullen gaan horen,' schreef ze naar Keulen.³

Daar, pal op de Gelderse kant van de IJssel, begon Margaretha's wereld. Recht tegenover Doesburg stond Huis Middachten, het kasteel waar haar zoon Godard woonde met zijn vrouw en hun drie kindertjes. Hoewel ze bezorgd was over de stormschade in Amerongen wilde ze zich een bezoek aan het gezin niet ontzeggen. Ze genoot van de kinderen, vooral van de kleine Frits, 'Fritsje' of 'jonker Frits' in haar brieven. De twee meisjes waren brave wezentjes over wie oma even tevreden als zwijgzaam was. Met Fritsje was het anders. Wanneer de drie kinderen een brief aan 'grote pappa' schreven, koos Margaretha het epistel van Fritsje om te prijzen. Wanneer ze Godard Adriaan over de gezondheid van de kinderen rapporteerde, was het alsof Fritsje iedereen eruit groeide. Fritsje wende al een beetje aan zijn favorietenrol. 'Onze jonker van Amerongen met zijn zusters presenteren hun kleine dienst aan grote pappa,' aldus een vertederde Margaretha, 'en Frits drinkt alle dagen op grote pappa's gezondheid en hoopt dat grote pappa hem snel een presentje zal brengen.'⁴

Fritsje was Margaretha's oogappel. Toch moest hij iemand boven zich dulden in haar affectie en dat was haar eigen zoon, Godard, de heer van Ginkel. Godard was het enige levensvatbare kind dat zij en Godard Adriaan hadden gekregen. Eén kind was niet erg veel, ook al was het dan een zoon. Hij was alles wat ze had. Hij was de stamhouder, hij was haar toekomst.

Godard had geen grotere medestander dan zijn moeder. Ze wilde hem wel alles geven en gunde hem nog veel meer. Onvermoeibaar wees ze hem op voordelen die hij kon behalen. Zulke voordelen lagen onder handbereik, als hij tenminste haar raad opvolgde en zijn kansen greep. Helaas was Godard, zoals zijn moeder verzuchtte, 'wat timide'. Zelf was Margaretha niet timide. Ze bezat een terriërachtige

vasthoudendheid als het ging om het veiligstellen van haar belangen. Tot die belangen hoorden ook die van haar dierbaren en helemaal die van haar enige kind. Dat kind moest carrière maken. Het ideaal dat haar voor ogen stond was een wassende kinderschare onder het schijnsel van de rijzende ster van hun jonge vader.

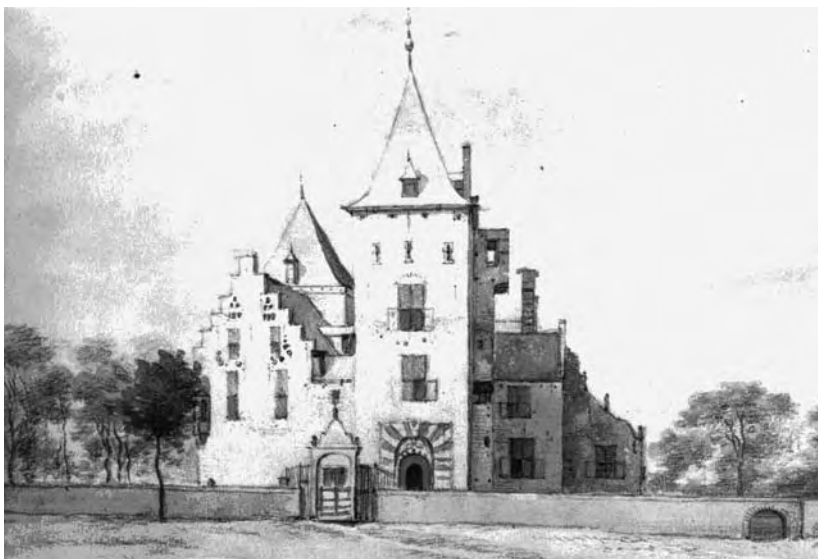
Aan die kinderschare werd gewerkt. Margaretha's enige kind was getrouwd met een buitengewoon vruchtbare vrouw, Ursula Philippota van Raesfelt. Ruim vier jaar was het stel nu getrouwd en de gezinsuitbreiding verliep voorspoedig. Het oudste kleinkind telde inmiddels vier lenten en was naar haar vernoemd, Margaretha. In de familiekring werd het steevast 'Tietje' genoemd. Frederik Christiaan oftewel Fritsje was de middelste, en de jongste, Anna Ursula of 'Antje', was inmiddels twee. Margaretha hoopte vurig op nog een jongetje. Dat kon dan mooi worden vernoemd naar haar echtgenoot Godard Adriaan.

Het gezin van haar zoon gaf Margaretha alles wat een oma zich maar wensen kon. Er was echter één schaduw en die werd geworpen door haar schoondochter. Zeker, Ursula Philippota had met het huwelijk een grote hoeveelheid kapitaal meegebracht en ze voegde een aanzienlijk kasteel toe aan het dynastieke bezit, maar daarmee was alles wel gezegd. Philippota was namelijk katholiek. Voor de streng protestantse Margaretha was dit een moeilijk te vergeven gebrek. Het hinderde haar waarschijnlijk ook dat het haar zoon helemaal niets uitmaakte.

Helaas was daarmee de kous niet af. Philippota was behalve katholiek ook op een eigenaardige manier slonzig. Ze was niet slordig jegens zichzelf; de vrouwe van Middachten wist dat ze een aantrekkelijke verschijning was en ze kleepte zich dienovereenkomstig. Nee, ze was onachtzaam waar het de kinderen betrof. Ze liet ze aan hun lot over. Samen met hen een brief schrijven deed ze niet; ze kon zelf amper de pen vasthouden. Het was een rotzooi op Middachten. Philippota was een dromer; ze had weinig oog voor de trivialiteiten van het dagelijkse leven en was met haar gedachten vaker bij haar robuuste kolonel dan bij haar eigen kroost. Margaretha begreep het niet en dat onbegrip was geleidelijk de harde kantjes van irritatie gaan vertonen. Hun omgang was formeler dan noodzakelijk was tussen familie. In de

beproeving die komen ging zouden beide vrouwen veel op elkaar zijn aangewezen, maar weinig aan elkaar hebben.

Margaretha was niet iemand die spijkers op laag water zocht. Ook nu op Middachten ontging het haar niet dat Philippota erg veel van haar zoon hield. Dat stemde haar mild. Bovendien profiteerde ze

Huis Amerongen anno 1646

graag van de luiheid van haar schoondochter. Als Margaretha aanbod dat de kinderen wel bij haar konden logeren, maakte Philippota zelden bezwaar. Zo vervolgde Margaretha haar weg naar Amerongen ook nu met een opgewonden Fritsje en Antje in de koets.

De tocht ging over Utrecht naar het dorp en kasteel Amerongen. Onderweg drongen de gevolgen van de storm tot haar door. Langs de weg zag ze afgeknapte bomen, eiken die over een deel van de weg waren gevallen en met hun wortels in de lucht staken. In de velden stonden huizen met ingezakte daken, omgewaaide schuren. Toen ze aankwamen bij het kasteel, kon ze geen schade aan de daken ontdekken. Gelukkig stonden ook alle schoorstenen op hun plaats. De schade in het dorp en de velden zou erger zijn. Maar dat was van later zorg, ze waren moe van de reis. De wind was gaan liggen, er daalde

een geduldige regen neer die het water in de slotgracht de glans gaf van oud lood.

Het kasteel was een samenraapsel van bouwsels, dat werd gedomineerd door twee gedrongen torens met puntdaken en twee trapgevelhuizen. Ze waren gegroepeerd rond een kleine binnenplaats, waardoor het kasteel van veraf wel iets had van een drijvend dorp. Dichterbij viel vooral de grote poorttoren in het midden van het kasteel op. De poortlijst was gemaakt uit twee kleuren natuursteen, waarvan de lichte en donkere banen als stralen uitwaaierden. De ingang werd bekroond door een wapenstein, met daarop het door twee leeuwen geflankeerde wapenschild van Van Reede.

Margaretha had een hond, Citroentje, die de koets al tegemoet was gesprint. Bij de ingang werden Margaretha en de kinderen opgewacht door Sophia Visbach, het hoofd van de huishouding. Margaretha noemde haar 'grote Visbach' om haar te onderscheiden van haar dochtertje dat ook op het kasteel woonde, 'kleine Visbach'. Achter grote Visbach stond het overige personeel eerbiedig opgesteld: Doortje de koksmeid, Treintje de werkmeid, de lakei Jan, Kristoffel de knecht, Roelof en nog enkele anderen.⁵ Allen heetten de barones en de kinderen beleefd welkom. In de salon stond het vuur manshoog in de schouw. Margaretha was eindelijk thuis.

Dit kasteel was de trots van haar en haar man. Het stamde uit de dertiende eeuw. De fundamenten waren gelegd door de gebroeders Hendric en Diederic Borre van Amerongen. Het lag op een strategische plek, ingeklemd tussen de Lek en de Utrechtse heuvelrug bevond het zich op de voornaamste doorgangsroute boven de rivieren. Daardoor hadden de kasteelheren in de loop der eeuwen veel tolgelden op het passerende handelsverkeer kunnen heffen. Mede dankzij de benijdenswaardige positie was het kasteel ook veelvuldig ten prooi gevallen aan belegeraars. De laatste belegering had plaatsgevonden tijdens de Tachtigjarige Oorlog, waarbij veel vernielingen werden aangericht. De toenmalige heer stak zich diep in de schulden om het slot in zijn oude luister te herstellen.

Het kasteel was een relict uit de Middeleeuwen, toen dit type waterburcht nog effectief was tegen vijanden. Maar in de zeventiende eeuw waren de kanonnen zo krachtig geworden dat bakstenen muren geen

enkele bescherming meer boden. Niemand maakte zich daarover zorgen, het nut van het kasteel lag op een ander vlak. Wie toegang wilde hebben tot de ridderschap van Utrecht moest naast een riddermatige afkomst en een stevig financieel vermogen in het bezit zijn van een erkende hofstede. In Utrecht stonden drieënzestig hofsteden, Huis

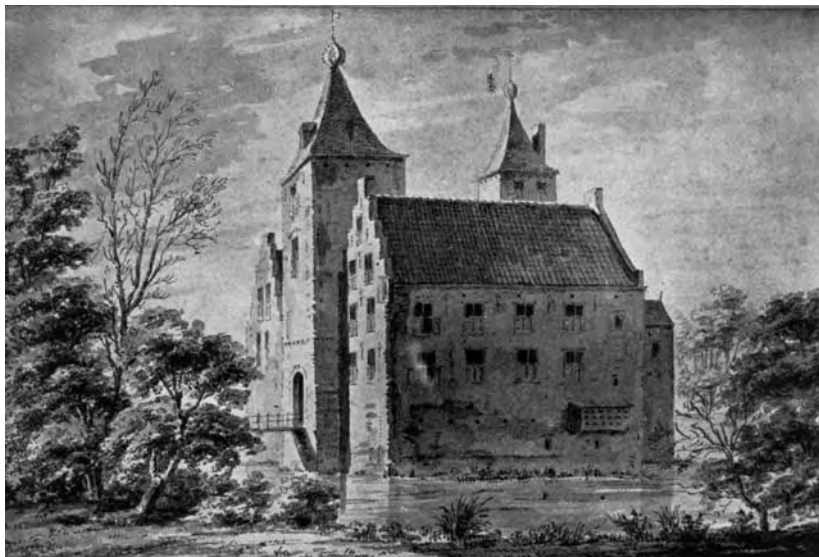
Huis Amerongen anno 1646

Amerongen was in 1597, als een der allerlaatste, aan die lijst toegevoegd.⁶

Huis Amerongen moest een monument zijn voor het geslacht Van Reede. Het was een in baksteen gestelde verklaring, die iedere toeschouwer inprentte dat achter deze muren een belangwekkend heer woonde. Het kasteel was een dynastiek moment; nooit was het af, altijd was het gebouw op weg naar een volgende etappe in zijn gang naar vergroting en verfraaiing. In de bijna dertig jaar dat Margaretha en haar man er woonden was het de bestemming geweest van een onafgebroken stoet van metselaars, timmerlieden, dakdekkers, graafploegen, tuinmannen en arbeiders. Ieder jaar was er wel iets aan het kasteel toegevoegd of aan de directe omgeving.

De eerste grootschalige verbouwing dateerde van kort na 1650,

toen de rommelige noordzijde met zijn erkers en bijgebouwtjes werd vervangen door een compleet nieuwe vleugel van die verdiepingen, een tegenhanger van de zuidvleugel. Het huis had met de twee evenwijdige trapgevelzalen een veel evenwichtigere aanblik gekregen. Niet lang daarna was begonnen met de bouw van een derde toren aan de noord-

Huis Amerongen na de verbouwing van 1650

westhoek van de nieuwe vleugel. Dit was deels mogelijk gemaakt door de gulhartige bijdrage van de Deense koning Frederik III (1609-1670) aan wiens hof Godard Adriaan gazant was geweest. Tussen gezant en vorst was een vriendschap ontstaan die de heer van Amerongen een geschenk had opgeleverd van honderd zware eiken, een klein bos dat was verwerkt tot vloeren in de nieuwe toren. Godard Adriaan had als wederdienst de nieuwste aanwinst tot 'Frederikstoren' gedoopt. Anno 1671 was de toren echter nog niet boven de nok van de noordvleugel uit gekomen.⁷ Als de spits eenmaal op de derde toren stond zou het spoedig tijd worden voor de steigers van een vierde toren.

Al deze nijverheid was mede mogelijk dankzij haar, Margaretha. Toen zij in 1643 met Godard Adriaan trouwde, was hij net erfgenaam geworden van een bezwaarde boedel. Zijn vader, Godard van Reede, had hem schulden nagelaten van meer dan honderdduizend

gulden.⁸ Zijn huwelijk met de bijna tien jaar oudere Margaretha Turnor bracht verlichting. Margaretha was via haar moeder, Salomé van Meetkercken (1589-ca. 1611),⁹ verwant met de schatrijke en kinderloos gestorven Jacques Wijtz (ca. 1580-1643). Wijtz beërfdde haar met zijn schilderijencollectie, met een riant huis aan de Kneuterdijk in Den Haag, en met zijn enorme kapitaal.¹⁰ Niet lang na de huwelijksvoltrekking was het paar begonnen met het aflossen van de schulden. Gelijktijdig waren de eerste werkzaamheden van start gegaan. In totaal zou het paar ruim vijftien duizend gulden uitgeven aan de verfraaiing van het kasteel.

Het huwelijk was voor Godard Adriaan een uitkomst, maar voor Margaretha niet minder. Haar moeder mocht een hoogadelijke dame zijn geweest, haar vader was een gewone vaandeldrager in dienst van het Staatse leger, George Turnor. Toen Salomé zwanger was van Margaretha, werd het haar door haar familie verboden met de onbemiddelde kapitein Turnor te trouwen. De lage afkomst van haar vader en de gebrekkige burgerlijke staat van haar ouders hoorden niet tot Margaretha's favoriete gespreksonderwerpen. Een kapiteinsdochter die zich had ingetrouwd in kringen waarin iedereen kon pronken met familiewapens en indrukwekkende stambomen had het niet gemakkelijk. Het geheim van haar afkomst bemoeilijkte ongetwijfeld ook de omgang met haar even slordige als adellijke schoondochter, Ursula Philippota van Raesfelt. Maar Margaretha eiste haar plek op. In 1663 had ze onder het zegel van de Engelse koning laten verklaren dat de naam Turnor 'tot de oude adel van dit koninkrijk behoort'.¹¹ Zelfbewust ondertekende ze de brieven aan haar man voortaan met 'uw getrouwe wijf, Margaretha Turnor'.

Margaretha's huwelijk was een formidabele alliantie. Haar vermogen had zich gevoegd bij een hoeveelheid onroerend goed die in onbezwaarde staat de eigenaar al in 1645 tot de dertigste plaats van rijkste inwoners van de Nederlandse Republiek had gebracht.¹² Dankzij het parate geld kon de uitbreiding van het landgoed een hoge vlucht nemen. Het begon met de aankoop in 1645 van bijna 20 hectare bouwland achter het dorp ten behoeve van de tabaksteelt. Het jaar daarop kochten ze van het Utrechtse Sint Pieter Convent ruim 4 morgen weiland, een akker van anderhalve morgen van de weduwe van de dorps-

secretaris van Amerongen, en kregen ze de oever van de Hollandse Rijn ‘van de oude kalkoven tot aan Remmerden’ in erfpacht. Er ging geen jaar voorbij zonder territoriale groei. Soms besloten Margaretha en Godard Adriaan alleen een eikelkamp te kopen, zoals in 1664, een andere keer lijfden ze een aantal aan elkaar gelegen percelen in één keer in.

De toename van aankopen was in de jaren zestig in een versnelling geraakt. In 1663 werd de Van Wely's Berg, gelegen aan de Gelderse kant van de Lek, aan het domein toegevoegd tezamen met zijn ‘houtgewas, heide en schaapsweiden’ alsmede de landen en bossen tussen Amerongen en Huis Zuylestein. In 1665 kochten ze tussen de 40 à 50 hectare aan bouwland en boomgaarden. Het vermogen in land was in 1645 al meer dan zeventienhonderdduizend gulden; wie het memoriaalboek leest dat de heer en de vrouwe van Amerongen in 1678 van hun bezit lieten opmaken ontkomt niet aan de indruk dat het eigendom sinds die tijd bijna exponentieel was toegenomen.¹³

Margaretha en Godard Adriaan waren grootgrondbezitters geworden. Ze hadden een groot deel van de Allemanswaard, de nabijgelegen uiterwaard, in handen. Ze hadden een uitgestrekt bos, dat 5 kilometer noordwaarts reikte tot aan de Ginkelse duin, een bult van 35 meter hoog. De Amerongse berg, een kleine 70 meter hoog, was ook van hen. Tot 7 kilometer oostwaarts lagen hun weilanden bij de Prattenberg, tussen Veenendaal en de Utrechtse heuvelrug. Hun bezittingen reikten tot 5 kilometer ten westen van Amerongen, met de landerijen rond het oude kasteel Natewisch. Binnen het dorp Amerongen hadden ze de bierbrouwerij in hun bezit, de windmolen plus ‘windrecht’, boomgaarden langs de hoofdweg en menig huis en hofstede.

In 1661 liet het echtpaar zich door de schilder Juriaan Ovens vereeuwigen. De nieuwe noordvleugel was klaar en de lege wanden vroegen om een portrettengalerij. Ovens schilderde het paar ten voeten uit. Godard Adriaan kijkt de toeschouwer aan, de knokkels van zijn linkerhand parmantig op zijn heup geplant, zijn rechterhand rustend op een ridderhelm met witte pluimen. Hij is geheel gehuld in een harnas om te laten zien dat hij gevaarlijke situaties niet uit de weg ging. Op zijn hart, aan een blauw lint, hangt het ordeteken van de witte olifant, ooit ontvangen uit de handen van de Deense koning Frederik III. Op

een bijzettafeltje ligt een verzegeld document, ten teken dat Godard Adriaan heeft bijgedragen aan belangrijke internationale verdragen. Op de achtergrond steken de twee torens van zijn kasteel uit boven de boomkruinen.

Ovens maakte een even groot schilderij van Margaretha. Daarop is zij de kapiteinsdochter voorgoed ontstegen. Ze kijkt de toeschouwer schuins aan, haar oogopslag verraadt de rust die de hoge adel nu eenmaal is aangeboren. Het is alsof de kasteelvrouw door de schilder even is staande gehouden terwijl ze juist van de noord- naar de zuidvleugel schrijdt. Haar zwartzijden japon is bij de benen opengevallen, waardoor er vrij zicht ontstaat op de jurk eronder, een weelde van zilverbrokaat met een brede zoom van goudkant. Goudkant was gemaakt van verguld zilver, dat per gewicht bij de goudsmid werd aangeschaft. De vierdubbele zoom van Margaretha moet een vermogen hebben gekost. Volgens de nieuwste mode eindigen haar mouwen niet met manchetten maar met geploide mouwstroken, op haar borst schittert een broche van diamanten. De halslijn is niet hoog, maar zeker niet te laag, want deze voorname dame was op het moment van schilderen toch al zevenenveertig jaar.

Het tweeluik trof ongewild de kern van hun huwelijk. Margaretha en Godard Adriaan staan tegenover elkaar, beiden met een lichte holling in de rug alsof ze zich naar elkaar toe bewegen. Met deze nooit voltooide toenadering illustreerden ze onbedoeld de afstand die de ambassadeur en de ambassadeursvrouw vrijwel altijd van elkaar scheidde. Het kwam voor dat ze elkaar een halfjaar niet zagen, soms zelfs een jaar. Dit gemis werd met de ganzenveer goedgemaakt. Margaretha miste geen enkele post. Wanneer Godard Adriaan van huis was, schreef ze hem driemaal in de week. Ze schreef hem over politieke verwickelingen in binnen- en buitenland, wat ze in de couranten las en aan geruchten opving, over ziekte en dood, over ijsgang en onweer, ze schreef zelfs als er helemaal niets te melden viel. De band moest intact blijven. Net zo onveranderlijk als de frequentie van haar correspondentie was haar aanhef: 'Mijn Heer en liefste hartje'.

Zoals Margaretha al had gevreesd was de storm niet aan Amerongen voorbijgegaan. De dag na haar thuiskomst uit Wezel begon ze met het

inventariseren van de stormschade. Alleen de directe omgeving van het kasteel was er ongeschonden doorgekomen.¹⁴ Het melkvee op de koekamp stond bedaard te grazen, in de stallen boden de tien paarden een al even kalme aanblik. Iets verder weg van het kasteel had het natuurgeweld flink huisgehouden. Margaretha liet zich erheen brengen in het tweespan. Vanaf de Lekdijk strekte zich aan beide kanten een ravage uit. Binnendijks waren de boekweit- en korenvelden verwoest; alle schoven waren weggevaagd, de oogst zo goed als verdwenen. Menige tabaksschuur was geveld, de kostbare inhoud meegenomen door de wind. Buitendijks was de schade nauwelijks minder. Windstoten hadden zich in de rietkraag geboord, waardoor Margaretha's 'rijshout', het riet waarvan manden werden gevlochten en waar daken mee werden gedekt, zwaar had geleden. Ook voor veel wilgen, nuttig vanwege het door kuipers gewilde 'hoephout', was deze storm te zwaar geweest.

Margaretha leefde met het land. Haar kalender stond geschreven in de voren van het land en in het bloed van het slachtvee, ieder jaar opnieuw. Ze was nagenoeg zelfvoorzienend. Uit haar boomgaarden haalde ze fruit: appelen en pruimen vooral. In haar kelder had ze de worsten hangen van de door haarzelf geslachte varkens en ossen. Het graan van haar akkers kon naar de molen die bij het landgoed hoorde. Uit de slotgracht van het kasteel haalde ze vis. Tegen rovers die het op haar visstand hadden voorzien trad ze streng op. Toen een otter van anderhalve meter lengte haar water tot zijn jachtgebied had gemaakt, liet ze jacht op hem maken. Hij werd uiteindelijk in Elst geschoten, 'met de kop van een karper nog in de bek'.¹⁵

Voor stadsbewoners in de Republiek was de kalender met zijn traditionele jaargetijden al een object geworden van weemoedige romantiek, die hoorde bij het landleven en de eenvoud die de moderne samenleving achter zich had gelaten.¹⁶ Voor hen waren 'bloei maand' (mei), 'hooimaand' (juni), 'slachtmaand' (november), 'sprokkelmaand' (februari) de titels van tafereeltjes aan hun muur, waarop oogstende boeren en nostalgische landschappen stonden afgebeeld. Voor Margaretha, haar boeren, seizoensarbeiders en pachters waren deze bezigheden een dagelijkse realiteit.

Er was weinig nostalgisch aan het landleven. De uitgestrekte land-

Dorp Amerongen

goederen vormden een toernooiveld voor de seizoenen. Iedere maand nam zijn wapens mee. De kiemaand april kon te nat zijn, waardoor het zaad verdronk. Wanneer de bloemen van de tabaksplanten oud-roze kleurden konden aanhoudende zomerregens de oogst bederven. Het kon ook te droog zijn, in dat geval bood de nabijheid van de Lek soelaas. In het najaar waren er stormen. Als het meezat sloegen die pas toe in de wintermaand december, als alles was geoogst. Wanneer het zoals nu tegenzat stormde het al in september.

Margaretha's inspectietocht van de stormschade eindigde in het dorp. Amerongen telde zo'n vijftig huizen, veelal houten stulpen met daken van stro. Het dorp werd doorsneden door twee zandwegen, in het midden stonden een opvallend grote kerk en een stenen stadhuis. Dorp en kasteel lagen dicht bij elkaar. Bij een stevige wind werden de geluiden uit het dorp overstemd door het ruisen van de bomen. Als het rustig was, hoorde de kasteelvrouwe het gekukel van een haan, het blaffen van honden, kinderen die speelden. Verschillende dorpeelingen verdienden als landarbeider de kost op de landgoederen van Amerongen.

Zodra Margaretha zich in het dorp vertoonde, kwamen bewoners op haar af om over de stormschade te klagen. Voor de dorpingen was Margaretha de burgemeester, de moeder die luisterde en hielp. De een na de ander vertelde haar met de muts in de hand over zijn schoorsteen die was afgerukt of zijn dak dat was stukgeblazen. Uit de kerktoren waren enkele brokken hardsteen omlaag gekomen. Alle huizen aan het raadhuisplein waren zwaar beschadigd. Van de woning van de lakenkoper aan het kerkhof was het complete dak afgerukt.¹⁷ De vrouwe van Amerongen hoorde alles begripvol aan. Ze wist dat ze binnenkort een delegatie smekelingen op het kasteel kon verwachten.

Margaretha vertegenwoordigde in de ogen van de dorpingen haar man, de heer van Amerongen. Zij was in de loop der jaren uitgegroeid tot zijn plaatsvervanger. In zekere zin was zij zijn afspiegeling geworden, hij vertegenwoordigde de Republiek in het buitenland, zij op haar beurt was zijn ambassadrice in het domein van de hoge heerlijkheid van Amerongen. Haar representatieve functies beperkten zich dan ook niet tot die van burgemeester.

Haar man was behalve diplomaat ook een vooraanstaand politicus in de provincie Utrecht. Hij gaf leiding aan een grote groep regenten van diverse pluimage, die deels aan hem waren gebonden door familiebanden en deels door gemeenschappelijke belangen. Deze regenten beschouwden de heer van Amerongen als hun patroon; zij volgden zijn raad en aanwijzingen en verwachtten daarvoor iets terug, bijvoorbeeld een lucratieve benoeming of een eervol baantje. Maar omdat hij er bijna nooit was, moest Margaretha namens hem als patroon optreden.

Zij en Godard Adriaan hadden het in hun brieven veelal over 'de vrienden' wanneer hun achterban ter sprake kwam. Na haar terugkeer uit Wezel ontdekte ze dat van vriendschap weinig sprake was. De vertrouwde verhoudingen waren grondig verstoord. Aanleiding hiervoor waren de naderende verkiezingen voor een belangrijk bestuursorgaan.

De Van Reede-clan had een prominente positie in de provincie en het was van groot belang die te behouden. Het gewestelijke bestuur bestond uit drie gekozen colleges, de ridderschap, de zogeheten 'geelgeerden' en het burgerlijke college. Voor de Van Reede-clan waren

de eerste twee van belang. In de ridderschap zaten alleen de hoogste, meest riddermatige heren; daarin was Van Reede onbedreigd. Het college der geëligeerden echter was een ander verhaal. De geëligeerden waren een overblijfsel uit het katholieke verleden van vóór de Opstand tegen Spanje. Inmiddels was het college volledig geseclariseerd maar het had een groot deel van zijn invloed in de regering van Utrecht behouden. In 1671 waren in dit gremium kort na elkaar vier vacatures ontstaan, een toestand die bij ambitieuze regenten opwinding veroorzaakte.

Godard Adriaan wilde per se zijn neef laten verkiezen, Godard Willem van Tuyll van Serooskercken (1647-1708), heer van Welland. Dit in Utrecht woonachtige familielid werd door hem en Margaretha beschouwd als een halfgezinslid. Welland was op vroege leeftijd wees geworden en had een groot deel van zijn jeugd op kasteel Amerongen doorgebracht. Godard Adriaan en Margaretha achtten het hun verantwoordelijkheid om hun neef een riante uitgangspositie te bezorgen voor een loopbaan als regent in Utrecht. Daarom moest hij in februari tot geëligeerde worden gekozen.

Voor het welslagen van deze operatie was echter de uitslag van de burgemeestersverkiezingen op 1 oktober van groot belang. De twee burgemeesters van Utrecht hadden namelijk een grote invloed op de keuze der geëligeerden. De kandidaat van de Van Reedes was een zekere Johan van Nellesteyn (1617-1677), een vriendelijke man die het er in rustiger tijden waarschijnlijk beter van af zou hebben gebracht. Er waren echter meer gegadigden voor het burgemeestersambt. In de aanloop van deze verkiezingen waren de partijverhoudingen in rap tempo erg ingewikkeld geworden. Niemand wist meer precies wie zich aan wie had verplicht. Het hielp bovendien ook niet erg dat Nellesteyn weigerde potentiële medestanders te paaien met beloften als hij burgemeester zou worden.

Gelukkig voor Margaretha was het leidinggeven aan de 'vrienden' niet haar eerste verantwoordelijkheid. De dagelijkse rompslomp daarvan werd verzorgd door Everard van Weede, heer van Dijkveld (1626-1702). Godard Adriaan had Dijkveld als zijn adjudant genomen omdat deze regent was gepokt en gemazeld in de Stichtse politiek. Maar zelfs een kundige handlanger als Dijkveld dreigde de controle

te verliezen. Niemand was meer zeker van elkaar, er werd zo druk ge-lobbyd dat sommige regenten zelfs verschillende malen per dag van partij wisselden. Dit was het moment dat Margaretha, als directe afgezant van Godard Adriaan, haar volle gewicht in de schaal moest werpen om de heren aan de betekenis van loyaliteit te herinneren. Tot voldoening van neef Welland kregen de onbetrouwbaarste leden van de clan haar misnoegen 'in significante termen' over zich uitgestort.¹⁸ Het hielp echter weinig. Tijdens de burgemeestersverkiezingen ging Johan van Nellesteyn, de Van Reede-kandidaat, roemloos ten onder.¹⁹ Margaretha kon niet langer instaan voor de verkiezingen over drie maanden, wanneer neef Welland moest worden gekozen.

Oktober was slecht begonnen. De tarwe-, boekweit- en tabaksoogst hadden allemaal stormschade opgelopen. De Van Reede-clan had de Utrechtse arena met een blauw oog verlaten.

In diezelfde maand kreeg Margaretha bezoek van iemand die eveneens met tegenslag had te kampen. Op 27 oktober meldde zich onverwachts een groepje ruiters aan de poort van kasteel Amerongen. Het was de prins van Oranje voor een bliksembezoekje. Willem III was bijna meerderjarig en keek reikhalzend uit naar het moment dat hij zou worden benoemd tot stadhouder van Holland, Utrecht en al die andere provincies waarover zijn vader stadhouder was geweest. Hij wilde vooral vaart zetten achter zijn benoeming tot kapitein-generaal van het leger. Maar het zat hem nog steeds tegen.

Nog altijd zette de raadpensionaris De Witt met zijn medestanders hem de voet dwars. Het was evident dat er oorlog kwam, meende de prins, en niemand had meer recht op het opperbevelhebberschap dan hij. De Witt argumenteerde dat de prins te jong was en te onervaren voor zo'n baan. Hoewel de prins steeds meer medestanders had gekregen, was de oppositie nog altijd te sterk. De visite aan Margaretha was bedoeld om zich te verzekeren van de steun van haar man. Wanneer de prins opnieuw een gooi naar het bevelhebberschap zou doen, moest Utrecht hem steunen.

Op sommige volgelingen had Willem III een magische uitwerking, de lagere standen in bepaalde steden konden van zijn verschijning in vervoering raken. Maar Margaretha was nog niet erg van hem onder

de indruk. Zij zag slechts een intelligente jongeman van twintig, zeven jaar jonger dan haar zoon en veel zwakker en breekbaarder van lichaamsbouw. Ze wist dat ze hem nu in goeden doen zag, de frisse buitenlucht had zijn astma tijdelijk verdreven, waardoor hij minder kuchte dan gewoonlijk. Evengoed vielen haar zijn magere, door een grote haakneus gedomineerde gezicht op, zijn grauwe huid en de blauwe aderen langs zijn slapen. Hij sprak zacht, Margaretha moest licht vooroverbuigen om te horen wat hij te zeggen had. Erg veel was dat trouwens niet geweest. Het gesprek had een uur geduurd, maar kon aan haar echtgenoot worden samengevat in één zinnetje: 'Zijne Hoogheid biedt u zijn diensten aan.'

Het was een uitspraak die ze in haar geheugen onder handbereik hield. De woorden betekenden dat wanneer het de prins goed ging, hij de steun van de baron van Reede niet zou vergeten. Dat was fijn voor haar en haar echtgenoot, het was nog fijner voor haar zoon, Godard. Godard naderde inmiddels de dertig, het werd de hoogste tijd voor enige opwaartse beweging in de militaire rangorde.

De prins was bezig de druk op De Witt en diens medestanders te verhogen. Visites zoals nu aan Amerongen hoorden bij de gebruikelijke aanpak wanneer een patroon een initiatief voorbereidde. Als Godard Adriaan dat ene zinnetje in Margaretha's brief las, wist hij wat hem te doen stond. Dan instrueerde de heer van Amerongen zijn beschermelingen in Utrecht en Den Haag om zich waar mogelijk in te zetten voor, zoals het inmiddels heette, 'het werk van de prins'.

De wereld van Margaretha was er nog altijd een van vertrouwde routine, zoals die van alle inwoners in de Nederlandse Republiek. Alleen was zij beter dan haar landgenoten op de hoogte van de oorlogsdreiging. Godard Adriaan had haar talloze keren voorgehouden dat de Franse koning niet voor niets bezig was zijn leger te vergroten. Het voorafgaande halfjaar had hij in Duitsland vele gesprekken gevoerd met vorsten en diplomaten die hem hadden verteld dat Frankrijk op zoek was naar medestanders voor een aanval op de Republiek. Godard Adriaan wist ook niet precies hoe de Franse agressie eruit ging zien, maar de indruk van naderend onheil was te groot om nog

langer te negeren. Daarom had hij er bij haar op aangedrongen dat ze zich op de oorlog voorbereidde.

Maar erg consequent was haar echtgenoot niet. Tijdens de tocht naar Wezel had hij het vooral gehad over de onderhoudswerkzaamheden aan het kasteel die voor dat jaar op het programma stonden. Hij wilde dat een groot deel van de daken opnieuw met leistenen werd bedekt. Boven de hemelbedden waren donkere vochtvlekken ontstaan, waaruit bij noodweer druppels omlaag vielen. Op zijn verzoek had Margaretha een leidekker laten komen. De leidekker had een offerte gemaakt waarbij hij het allerbeste materiaal beloofde en een bedrag van tienduizenden gulden vroeg. Ze begreep haar echtgenoot niet helemaal. 'Als er oorlog komt,' schreef ze, 'hebben we meer aan guldens dan aan leistenen.'²⁰ Niettemin stuurde ze de offerte naar hem toe. Hij reageerde kritisch: het bedrag was te hoog, er was goedkopere leisteen te krijgen in Duitsland. En zo was ze druk bezig met de dakpannen van het kasteel alsof er helemaal geen oorlog aan kwam.

Ongemakkelijker werd ze van het nieuws van haar schoondochter. Philippota was zwanger. Ze had berekend dat ze in februari zou bevallen. Een bevalling was een riskante onderneming. Een kwart van de kinderen overleefde de zuigelingenperiode niet, één op de vijftien moeders stierf ten gevolge van de onhygiënische omstandigheden in het kraambed. Alleen goede voorzorgsmaatregelen en een veilige omgeving voor de vrouw droegen bij aan het welslagen. Maar hoe goed konden die voorzorgsmaatregelen zijn? 'Als er oorlog komt weet niemand waar het kraambed zal staan,' schreef ze naar Keulen.²¹